

DOI: 10.32347/2076-815x.2021.78.31-40

УДК 711.4

д.арх., професор **Панченко Т.Ф.**,
panchenko.knuba@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6341-230X,
Київський національний університет будівництва і архітектури

СТРАТЕГІЧНЕ ПРОГРАМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ КУРОРТІВ, РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Здійснено аналіз схем розміщення та перспективного розвитку курортів, зон рекреації, туризму та природно-заповідних об'єктів в Україні (1961-2001 р.р.). Визначено стратегічне завдання реформування системи курортів, зон рекреації та туризму на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Ключові слова: курорт; рекреація; туризм; схеми розвитку; проблеми; стратегічні завдання.

Найбільш продуктивним періодом щодо становлення та розвитку системи курортів, зон рекреації та туризму в Україні були 1966-2001 р.р., коли фахівці різних галузей знань розробляли картосхеми: а). розташування родовищ мінеральних вод, лікувальних грязей та курортів (1961 р.); б). формування зон відпочинку, туризму, курортів, розташування пам'яток природи та культури; в). розташування "освоєних" та "резервних" територій для організації курортів, зон відпочинку та туризму, зелених зон навколо міст (1977 р.); г). встановлення "зон охорони" курортно-рекреаційних ресурсів, розташування природно-заповідних об'єктів, визначення місць позбавлених цих ресурсів (1983 р.); з). категоризації населених пунктів за чисельністю об'єктів туризму, напрямків основних міжнародних транспортних коридорів, маршрутів внутрішнього та іноземного туризму (2001 р.).

Етапи виконання базових розробок в галузі районування території України для розвитку курортів, рекреації та туризму наведені в табл. 1.

Одним з перших документів стратегічного значення була робота "Перелік і границі територій, що резервуються для організації зон лікування, відпочинку і туризму в Українській РСР та фрагменти картографічних матеріалів" (1977 р.), у якому було визначено 265 населених пунктів та окремих місцевостей для резервування цих територій і яка, за поданням Держбуду, Мінохорони здоров'я та Укрпрофради була затверджена Радою Міністрів Української РСР (10.12.1977 р., №606) (рис. 1, 2).

Відповідно до даної постанови було зарезервовано у всіх областях УРСР та АР Крим 1309, 22 тис. га територій Держлісфонду, лігоспзагів, урочищ, берегів водосховищ та річок тощо.

Таблиця 1.

Етапи виконання базових розробок в галузі районування території України
для розвитку курортів, рекреації та туризму

Назва роботи (мовою оригіналу), головна організація виконавець	Результат роботи
1	2
Генеральная схема размещения санаторно-оздоровительных учреждений и перечень курортных и лечебных местностей Украины (Гипроград, 1961)	Перша робота в Україні, в якій комплексно вивчені курортні можливості (мінеральні джерела, лікувальні грязі, цілющий клімат); в рамках цієї роботи було розроблено також перші обласні схеми розташування курортів. Даною Генеральною схемою на території України було визначено 360 пунктів, які мають природні та містобудівні умови для розвитку курортних закладів.
Предложения по размещению и очередности освоения курортов, зон отдыха и туризма, заповедников и национальных парков в УССР, включая картосхему (НИПИ градостроительства, 1968)	Перша спроба районування території України з виділенням основних освоєних та перспективних курортних районів, приміських зелених зон та зон масового відпочинку, розташування визначних пам'яток природи, матеріальної культури, центрів туризму.
Перелік і границі територій, що резервуються для організації зон лікування, відпочинку і туризму в Українській РСР та фрагменти картографічних матеріалів (НДП містобудування, ДПРОМІСТО, 1977)	Перший документ державного значення, в якому визнані пріоритети даної галузі і визначено 265 пунктів "резервування" територій для їх перспективного розвитку, Подана Держбудом УРСР, Міністерством охорони здоров'я УРСР і Укрпрофрадою уряду на затвердження (Постанова Ради Міністрів Української РСР 10.12.1977 року)
Схема развития и размещения курортов, мест отдыха и туризма, природных парков и заповедников в СССР, в том числе в УССР (НИПИ градостроительства, 1979)	В межах території України, згідно з даною схемою, виділялось 7 курортно-рекреаційних регіонів республіканського значення
Схема перспективного развития туризма в Украинской ССР (Гипроград, 1983)	Спеціалізована схема "туристичного районування" території України, що відповідала державній постанові 1980 року про подальший розвиток та удосконалення туристсько-рекреаційної справи. Згідно з даною схемою на території країни виділялось 4 туристичних регіони, 35 туристичних районів і зон, 88 туристичних центрів та взаємно пов'язана система ландшафтно-маршрутних коридорів
Региональная схема развития и размещения курортов, мест отдыха и туризма, природных парков и заповедников в Украинской ССР (НИПИ градостроительства, Гипроград, 1983)	Фундаментальна комплексна робота, що синтезує всі напрямки розвитку галузі - курортів, рекреації, туризму, природно-заповідних об'єктів; варіант "курортно-рекреаційного районування" (в тому числі і туристичного) території України. Згідно з даною схемою на території країни виділено 5 адміністративно-територіальних одиниць, 7 курортно-рекреаційних

1	2
Сводная схема районной планировки Украины. Раздел: Природно-рекреационные территории (Гипроград, НИПИ градостроительства, 1991)	регіонів та 42 курортно-рекреаційних райони В даній роботі взято до уваги наслідки Чорнобильської катастрофи (вилучено 1,4 млн. га рекреаційних земель). Районування м виділено 6 рекреаційних регіонів та 47 рекреаційних районів
Пропозиції щодо туристичного районування території України (Автори: М. Крачило, С. Попович, Н. Федоренко, 1996)	Рекомендації базуються на вивченні природно-кліматичних, історико-культурних, соціально-економічних умов і ресурсів, спрямованості туристичної діяльності в Україні. Районуванням пропонується виділення 7 туристичних регіонів, які об'єднують у спільні групи 24 області
Схема розташування територій та об'єктів природно-заповідного фонду України (Мінекобезпеки, 1999)	На схемі відтворено розташування природно-заповідних територій та об'єктів: національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, заповідних зон тощо за статистичними показниками того періоду
Генеральна схема планування території України. Розділ: Розвиток оздоровчої та рекреаційної мережі (ДІПРОМІСТО, НДП містобудування, 2001)	Робота спадкоємно відтворює рішення схеми 1991 року. Базується на скорегованих даних стосовно освоєних рекреаційних територій і дає прогноз розвитку галузі до 2020 року. Районуванням виділено 8 адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких сгруповано 24 регіональні області та Автономна Республіка Крим. Планувальною структурою мережі оздоровчих та рекреаційних закладів передбачено формування 23 рекреаційних районів міжнародного та загальнодержавного значення, 90 рекреаційних районів та зон обласного та місцевого значення, 50 зелених зон навколо міст, визначено 240 курортних населених пунктів, з яких 29 мають міжнародне та загально-державне значення

Однак з того часу не здійснювався моніторинг щодо використання цих земель, невідомо чи залишились вони для цільового рекреаційного використання в наслідок приватизації земель та відсутності відповідного контролю за змінами землекористування. Наступним важливим кроком була постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення до переліку населених пунктів, віднесених до курортних ..." (15.12.1977 р. №1391), у якій було наведено перелік курортних населених пунктів: а). Південного узбережжя АР Крим; б). Південно-східного узбережжя АР Крим; в). Західного узбережжя АР Крим; г). Чорноморського узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей; д). Узбережжя Азовського моря та інших курортних місцевостей; серед них було виділено 214 селищ та 27 міст (рис.3).

Однак, незважаючи на те, що серед встановлених 241 населених пунктів значна частина вже функціонує як традиційні курортні поселення (Миргород,

Трускавець, Куяльник тощо), освоєння з курортно-рекреаційною метою та створення інноваційних комплексів на інших територіях не відбувається.

Зауважимо, що непоправний урон туристично-рекреаційній індустрії України нанесли події 2014 року, коли було анексовано територію Криму та створено військовий конфлікт на Донечинні-Луганщині, у результаті чого частина туристично-рекреаційної мережі втратила 131 курортне поселення у Криму та 5 у Донецькій області.

У зв'язку з цим, Причорноморський регіон України (Миколаївська, Одеська та Херсонська області) сьогодні є основним і практично єдиним ареалом інваріантних природно-культурних ресурсів для розвитку нових приморських курортів, зон рекреації та туризму національного і міжнародного значення, враховуючи, що в юрисдикції України залишилось з 184 тільки 25% існуючих приморських курортних поселень (у Причорномор'ї – 38, Приазов'ї - 9).

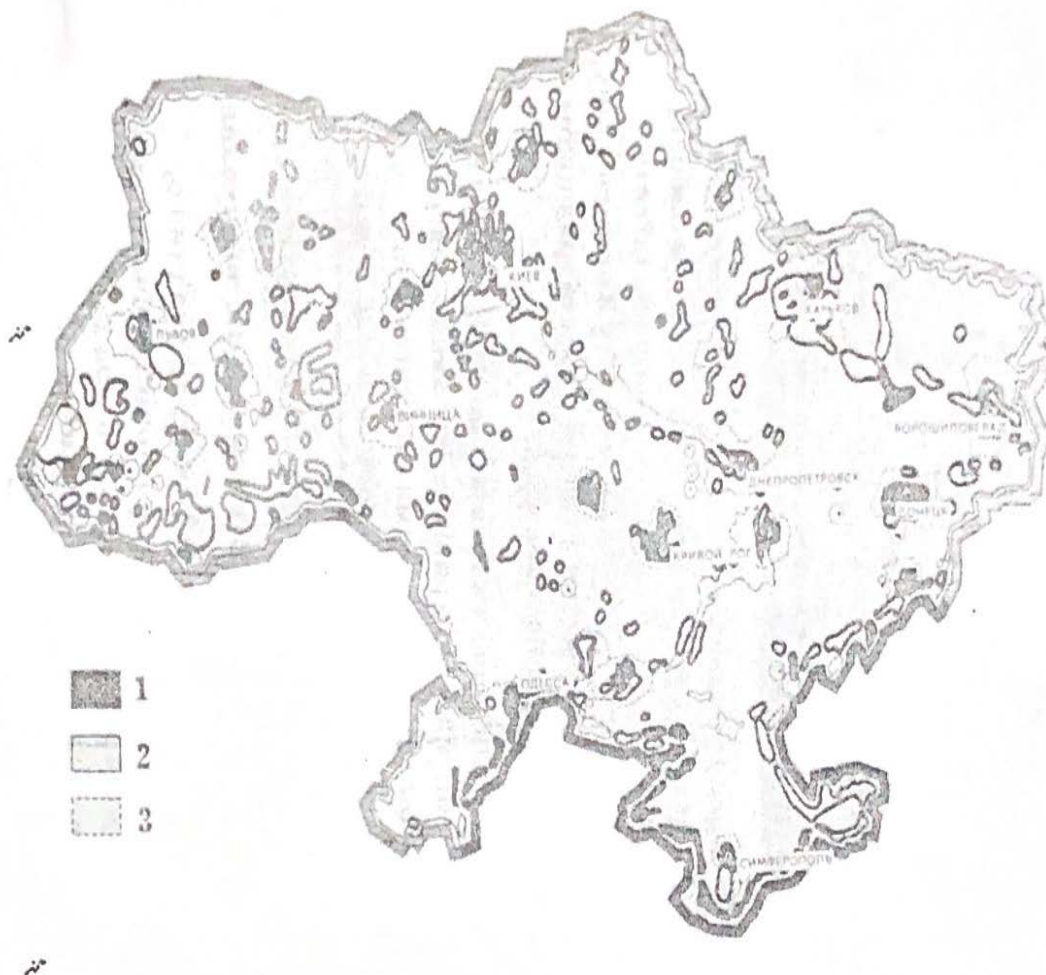

Схема розташування територій, що резервуються для організації зон лікування, відпочинку і туризму в Україні (НДПІ містобудування, Діпрмісто, 1977):

1 — території існуючих курортів, зон відпочинку і туризму; 2 — зарезервовані території для перспективного розвитку; 3 — зелені зони навколо міст

Рис. 1.

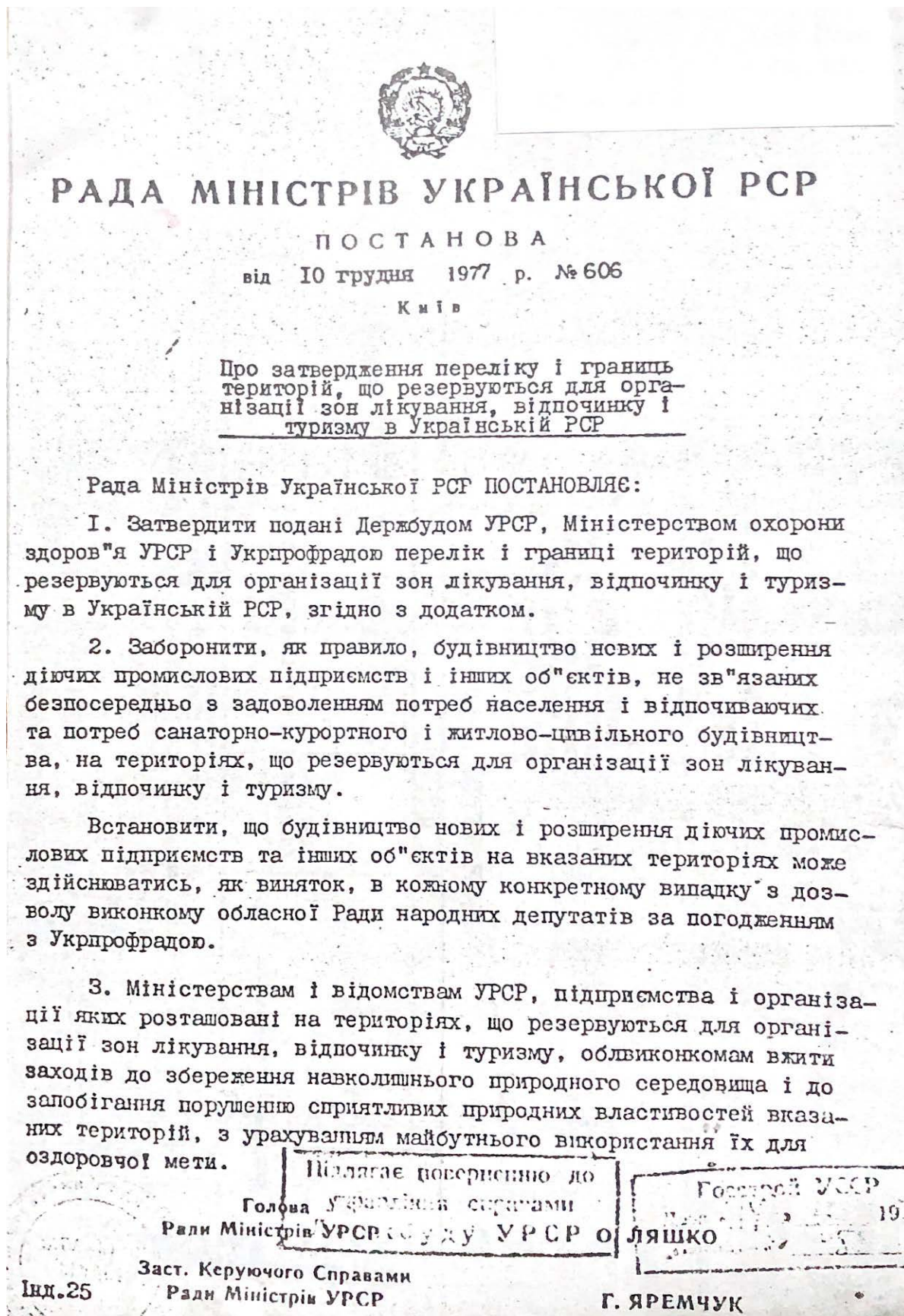

Рис. 2. Постанова Ради Міністрів Української РСР по резервуванню та збереженню територій для перспективного розвитку курортів, зон відпочинку та туризму

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 15 грудня 1997 р. № 1391

Київ

Про внесення змін до переліку населених пунктів, піднесених до курортних

Кабінет Міністрів України **ПОСТАНОВЛЯЄ:**

1. Внести зміни до переліку населених пунктів, віднесених до курортних, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 1996 р. № 1576, виклавши його в новій редакції (додається).
2. Ця постанова набирає чинності з 1 січня 1998 року.

Прем'єр-міністр України

В. ПУСТОВОЙТЕНКО

Рис. 3. Затвердження офіційного переліку курортних населених пунктів на території України

Враховуючи інновації державного управління, законотворчої діяльності, міжнародного співробітництва як позитивних явищ соціально-економічного розвитку України, так і наявність больових точок у вигляді анексованих територій, що призвели до не прогнозованих змін у всіх сферах життєдіяльності країни, можна виділити у сучасний період такі ключові проблеми збереження та раціонального використання територій оздоровчого, природно-рекреаційного та природоохоронного значення:

- необхідність визнання на державному рівні *пріоритетів цінності курортно-рекреаційних територій* у порівнянні з іншими видами функціонального використання земель;
- потреба встановлення на законодавчому рівні вимог до власників земель щодо *збереження і резервування в межах їх землеволодінь* унікальних місцевостей з лікувальними ресурсами, приморськими пляжами, природно-заповідним фондом;
- актуальність *реструктуризації* існуючого рекреаційного фонду, його *реконструкції* та часткової *переорієнтації* на нові функції відповідно до соціальних потреб населення і умов ринкової економіки;
- невідкладність здійснення інвентаризації існуючих відповідних закладів та розроблення "зведеного кадастру" земель (оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного та природоохоронного призначення);
- практична обумовленість змінами державного статуту щодо оновлення фундаментальних основ законодавчої, нормативної та проектної діяльності.

Для збереження і подальшого раціонального освоєння курортно-рекреаційних та туристичних ресурсів необхідно вирішити такі стратегічні завдання:

- розробити комплексну "Державну програму розвитку курортів, зон рекреації та туризму, природно-заповідного фонду до 2030 року" – для підвищення конкурентоспроможності регіонів та ОТГ на засадах створення на сучасній технологічній основі туристично-рекреаційної інфраструктури;
- підготувати проект закону України "Про території оздоровчого і рекреаційного призначення" – для встановлення їх *правового охоронного статусу, як об'єктів резервного цільового фонду*, що мають пріоритетні значення у земельних відносинах; розроблення порядку оголошення територій загальнодержавного значення як національних цінностей та суворої відповідальності за порушення законодавства у цій галузі;
- створити *кадастр* оздоровчих та рекреаційних земель, розробити національні, регіональні та місцеві схеми розташування курортів, зон рекреації та туризму, природно-заповідних територій та об'єктів історико-культурної спадщини для врахування інтересів даної галузі і збалансованого містобудівного розвитку територій міських агломерацій та ОТГ на екологічно зорієнтованих засадах;
- скласти новий "Перелік територій з визначенням їх границь, що резервуються для організації курортів, зон рекреації і туризму в Україні" (на заміну аналогічного документу, затвердженого Постановою уряду України

10.12.1977 р., №606) – для збереження цінних земельних природно культурних ресурсів в у мовах розпаювання, приватизації та продажу земель;

- розробити пропозиції щодо участі України в міжнародних програмах та проектах з проблем розвитку прикордонних рекреаційних територій – для розширення зовнішніх зв'язків в цій галузі та створення туристичних центрів міжнародного значення;

- обґрунтувати та ввести в дію законотворчі норми щодо створення економічних зон, залучення іноземних інвестицій та передачі у концесію окремих не освоєних курортно-рекреаційних територій та занедбаних об'єктів культурної спадщини з метою їх інноваційного розвитку та спадкоємного відродження.

Висновок: після 2001 року робіт такого масштабу за цим науково-практичним напрямком не виконувалось за відсутності державних замовлень містобудівним проектним організаціям та існування урядової зневаги до пріоритетів розвитку цієї прибуткової економічної сфери та соціально-культурного феномену відродження нації та країни.

Список використаної літератури.

1. Крачило М.П., Попович С.І. Федоренко Н.В. Туристично-рекреаційне районування території України // Збірник наукових статей "Туристичні ресурси України". К.: ФПУ, 1966. – С. 268-275.

2. Градостроительные основы развития курортно-рекреационных районов СССР. - М.: Стройиздат, 1990. – 51 с.

3. Панченко Т. Еволюція принципів та методів туристичного районування території України. // Досвід та перспективи розвитку міст України. Наукові дослідження в містобудуванні: Зб. наук. праць. – Вип. 9. – К.: Ін-т "ДІПРОМІСТО", 2005. – С. 67-83.

4. Закон України "Про генеральну схему планування території України" (7.02.2002 р.) / Голос України. – 2002, №61. - С. 5.

5. Постанова Ради Міністрів Української РСР (10 грудня 1977 року, №606). "Про затвердження переліку і границь територій, що резервуються для організації зон лікування, відпочинку і туризму в Українській РСР".

6. Постанова Кабінету Міністрів України (15 грудня 1997 року, 1391) "Про внесення змін до переліку населених пунктів, віднесених до курортних" / Держбуд України, 1977. Спецвипуск. - 6 с.

7. Панченко Т.Ф. Стратегічні завдання щодо охорони та раціонального використання приморських курортно-рекреаційних територій. Наук. практ. конференція "Планування та забудова населених місць: Актуальні

санітарно-гігієнічні та екологічні проблеми і шляхи їх вирішення”. – К.: АМН України, 2007. – С. 10-12.

8. Панченко Т.Ф. Туристичне середовище: архітектура, природа, інфраструктура. [Монографія] / логос, 2009. - 176 с.

д.арх., професор **Панченко Т.Ф.**,
Киевский национальный университет строительства и архитектуры

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПРОГРАММИРОВАНИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ КУОРТОВ, РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Проведен анализ схем размещения и перспективного развития курортов, зон рекреации, туризма и природно-заповедных объектов в Украине (1961-2001 г.г.). Определены стратегические задачи реформирования системы курортов, зон рекреации и туризма на государственном, региональном и местном уровнях.

Ключевые слова: курорт; рекреация; туризм; схемы развития; проблемы; стратегические задачи.

Doctor of architecture, Professor **Panchenko Tamara**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

STRATEGY PROGRAMS OF TERRITORIAL DEVELOPMENT OF RESORTS, RECREATION AND TOURISM IN UCRRAINT

Experience of territory planning schemes of development resorts, recreational and tourism rones in Ukraine (1960-2001 years) has been analized. Strategy talks for reformation of systems resorts, recreational and tourism rones at the state, regional and local levels have been characterized.

Keywords: resort; recreation; tourism; shemes of development; problems; strategy talks.

REFERENCES

1. Krachylo M.P., Popovych S.I. Fedorenko N.V. Turystychno-rekreatsiine raionuvannia terytorii Ukrainy // Zbirnyk naukovykh statei "Turystychni resursy Ukrainy". К.: FPU, 1966. – S. 268-275. {in Ukrainian}

2. Hradostroytelnye osnovy razvityia kurortno-rekreatsyonnykh raionov SSSR. - M.: Stroiyzdat, 1990. – 51 s. {in Russian}
3. Panchenko T. Evoliutsiia pryntsyviv ta metodiv turystychnoho raionuvannia terytorii Ukrainy. // Dosvid ta perspektyvy rozvytku mist Ukrainy. Naukovi doslidzhennia v mistobuduvanni: Zb. nauk. prats. – Vyp. 9. – K.: In-t "DIPROMISTO", 2005. – S. 67-83. {in Ukrainian}
4. Zakon Ukrainy "Pro heneralnu skhemu planuvannia terytorii Ukrainy" (7.02.2002 r.) / Holos Ukrainy. – 2002, №61. - S. 5. {in Ukrainian}
5. Postanova Rady Ministriv Ukrainskoi RSR (10 hrudnia 1977 roku, №606). "Pro zatverdzhennia pereliku i hranyts terytorii, shcho rezervuiutsia dlia orhanizatsii zon likuvannia, vidpochynku i turyzmu v Ukrainskii RSR".
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (15 hrudnia 1997 roku, 1391) "Pro vnesennia zmin do pereliku naselenykh punktiv, vidnesenykh do kurortnykh" /Derzhbud Ukrainy, 1977. Spetsvypusk. - 6 s. {in Ukrainian}
7. Panchenko T.F. Stratehichni zavdannia shchodo okhorony ta ratsionalnoho vykorystannia prymorskykh kurortno-rekreatsiinykh terytorii. Nauk. prakt. konferentsiia "Planuvannia ta zabudova naselenykh mist: Aktualni sanitarno-hihienichni ta ekolohichni problemy i shliakhy yikh vyrishennia". – K.: AMN Ukrainy, 2007. – S. 10-12. {in Ukrainian}
8. Panchenko T.F. Turystychno seredovyshe: arkhitektura, pryroda, infrastruktura. [Monohrafiia] / lohos, 2009. - 176 s. {in Ukrainian}